

Nagy László: Versek és műfordítások

A fél évszázados Nagy László csaknem megszakítatlan költői tevékenységének három évtizede tükröződik ebben a négy kötetben. Az első saját műveit, a másikat három műfordításait tartalmazza. A saját művek több mint 500 versoldala terjedelemben nem mondható grandiózusnak: a magyar költészet klasszikusai, akik minden örömeiket, gondjukat versben fejezték ki, legfeljebb egy-két évtizedes alkotói időszakukban (Petőfinek még egy se jutott, Adynak, József Attilának alig kettő) jóval „terjedelmesebb” oeuvre-t alkottak. Az éveinek számát tekintve még az ötvenen innen levő Illyés összes verseinek három kötetét jelentethette meg a 40-es évek második felében.

Pedig Nagy Lászlónak sem kellett megküzdenie a „beérkezés” olyan nehézségeivel, mint a mai „fiatal írók”-nak, akik sokszor negyedik évtizedük végéig várhatnak első kötetük megjelenéséig vagy „befutásukig”. Ő és nemzedéke a szerencse kegyeltjeként indult: új hanggal, „új nép, másfajta raj”-ként robbant be az irodalomba, maximális támogatást kapva. Az életük tavaszát élő költők egy megújuló ország tavaszi hangulatával, ragyogó optimizmussal, lobogó és táncos kedvű líraisággal törtek be a Nyugat egymást követő nemzedékei által egyre finomabbá és exkluzívabbá tett, a fasizmus által szorított irodalmiság nem annyira „új napot”, hanem inkább Új Holdat ígérő világába, s az újat teremteni akaró közéletiség az ő hangjukban ismert magára.

Nagy László, a Somló vidéki kis falu szülöttje, a paraszti életforma neveltje egyszerre két irányban próbálhatta érvényesíteni tehetségét, a képzőművészetek és az irodalom pályáján. Három évet ösztöndíjaskodhatott, 1949–52-ig Bulgáriában, egy sokban rokon múltú, a török uralom évszázadai alatt közös szenvedésekben megpróbáltatott, s most éppúgy a szocializmus útját kereső kis balkáni nép népköltészetében és modern költészetében egyaránt új művészi lehetőségeket találva. De a gazdag nyarat ígérő tavasz hamar *Deres majális*ba fordult, a tavaszban megjelenő tél a maga fagyosszentjeivel sok reményt megdermesztett. 1956 után, hosszú ideig, a saját alkotó tevékenység hiátusai figyelmeztetnek elsősorban a válságra, a megrendülésre, hogy ez a megkomorult életérzés a lassan újra induló alkotói tevékenységet is át-hassa. Műfordítói tevékenysége pedig, mely a szocialista internacionalizmus természetes gesztusával és a Duna-táj népei történelmi egymásrataltságának hitével indul, oly sok írónkkal együtt az ő számára is egyes időszakokban az alkotói életforma egyetlen lehetőségévé válik.

S nem is akármilyen lehetőségé. Egyébként is rendkívül gazdag műfordítói irodalmunk egyik legjelentősebb eredménye e könyv II–IV. kötete. Az utolsó két kötet elsősorban a balkáni népek folklóráját, a bolgár, délszláv (és nem külön szerb, horvát stb.), albán, román, a magyarországi cigány nép költészetét, a keleti finnugor népek költészetét közvetíti, általában (a délszlávok kivételével) nyelvi s azon belül tematikai csoportosításban. E népek költészetének szerelmi lírája, lakodalmas-, bölcső- és siratódalai, bájoló és csúfolódó, ünnepi és mitologikus énekei, munkadalai, balladáit, hősi és betyár- (hajdut-, ill. hajduk-) énekei, történelmi énekei, a török ellen küzdő balkáni népek közös hősei, Králi Markó, Jankula vajda és a Székely Gyerkőc stb. együtt teremtdőnek újjá magyar nyelven. Ha néha, a történetek, fordulatok és motívumok gyakori ismétlődése láttán kétség is merül fel az olvasóban az ilyen fokú teljességre törő közvetítés szükségességét illetően, mégis nagyszerű monumentum ez a két kötet; a magyar szellemi élet legjobbjai még csak megálmodhatták a két világháború közötti időben a szomszéd népek irányába való hídverést,

itt viszont már költőileg egyenértékű birtokbavétel folyik, hogy végre általa is tudatosíthassuk közös gyökereinket. Mert ahol a magyar és a szerb, bolgár stb. népek hősei közös hősök lehetnek a török elnyomó elleni harcban, s ahol Kőműves Kelemen története Manoil (bolgár) vagy Manole (román) mester nevéhez fűződve közös motívuma lehet népeink folklórijának, ott nagyon szükséges az ilyen, eddig túlságosan is elhanyagolt közösség tudatosítása.

Fordításaival együtt válik terjedelemben is monumentálissá Nagy László életműve. De ezek a fordítások, ha külön kötetbe is kerültek, szerves részei az életműnek, nélkülük tulajdonképpen nem volna szabad szemlélni költői fejlődését sem. Egy ilyen könyvről, mely épp az oeuvre java termésének reprezentálása, a magáénak és magához méltónak érzett alkotások együttes közrebocsátása, nem is lehet más képpen írni, csak saját és sajátjává tett, eredeti és fordított műveinek egységben látásával, a fejlődési folyamat érzékeltetésével. Ezt a szükséges munkát azonban nem könnyíti meg a műfordításkötetek beosztása; nemcsak folklórkötetei nyelvi s azon belül (ahol az anyag bősége ezt megköveteli) tematikai beosztásúak, hanem a II. kötet is, melyben az egyes nemzeti irodalmak jelentős költőitől fordított verseket adja közre. Kronologikus elrendezés hiányában, még ha emlékszünk is az egyes műfordításköteteinek megjelenési évszámára, csak valószínűsíteni lehet eredeti és fordított líra belső összefüggéseit, kölcsönhatásait, a fordításai során őt ért hatásokat. Mindez azonban nem sokat változtat a lényegen: fordítói megbízatás és a saját fejlődésének irányától vezérelt, részben ösztönös, részben tudatos vonzódás ritka szerencsés találkozását bizonyítja ez a válogatás.

A továbbiakban nem vesztve szem elől az életmű ilyen egységét, elsősorban mégis saját lírai fejlődését igyekezzünk követni. Bár nem kellett a népi mozgalom autodidakta őstehetségeinek keserű sorsában osztoznia, hisz pápai diáksága rendszeres iskoláztatást biztosított számára, mégis hathattak rá ők is indulásakor, amikor 1944-ben tudatos népiességgel kezdte el költői pályáját, egyesítve egy irányzat motívumkincsét és formavilágát saját élettapasztalataival, gyermekkorra szegényparaszti környezetének emberi és tárgyi világával. Ez az eleinte formai elkötelezettség később, a fordulat éve után egyre inkább politikailag is elkötelezett népköltői attitűddé változott. Túl sok közvetlen tudásunk nincs pályájának erről a szakaszáról, mert a költő, pályája fennsíkjára érkezve, zsenyéit erős rostálással és tudatos átalakító munkával bocsátotta a nyilvánosság elé, első nagy gyűjtőkötetében, a *Deres majálisban* (1957), így költői fejlődésének első szakaszát gyakorlatilag hozzáférhetetlenné tette. Mégis, a későbbi implikációk ellenére is nyilvánvalónak látszik, hogy első és megtartásra ítélt verseinek népiessége, ha ez a megállapítás nem is mindegyikre érvényes, akár tragikus-balladás látásmódját, akár tömör és metaforikus szerkezetét tekintve hívebb kifejezője a Magyarországon végiggázoló utolsó háborús év szörnyűségeinek, mintsem hogy hű folytatója lehetne a Petőfi nyomán, de főleg nép-nemzeti epigonjai nyomán majd egy évszázadig megkövetelt, realiztikus népies lírának. Igaz, sok az életképszerű kis vers; igaz, sok az epikus elem; még az idillteremtés igénye is fel-feltűnik, most is, a fordulat éve körül és után írt verseiben is. Mégis, micsoda jelkép- és metaforateremtő erő nyilatkozik meg már az 1944–45-ös *Galambcsőrök* ciklus egyes verseiben is (*Holtak felkelőben, Űstökös tündököl*, s a később oly nagy jövőjű lómotívum első jelentkezései: *A balszerencse paripája, Fehér lovam* stb.) Ló, tehát, gyöngykakas: ősi népköltészeti motívumok; de micsoda szökkenés a népi világból a *Fehér lovam* utolsó strófája:

*Bombázókról kondenz-fátyol
úszik, északig világol,
édes lovam, égre lábólj,
vág tassunk ki a világból!*

S ha még inkább metaforáról van szó, mint háborús mitológiáról, költői ereje sok vonatkozásban előlegezi későbbi mítoszteremtő vonzását a *Lánglakodalomban*, ahol:

*Az égbolt sikolt: rátokszakadok,
a föld meginog: széthasadozok,
jajgat a kő is: közelítenek
csikorgó csontú páncélistenek...
Most vastüdejű gonosz angyalok
Szárnyától az ég sajog, ragyog,
borulj a földre, ne less repülőt,
zúdit a földre foszforos esőt...
Ripeg-ropog a lánglakodalom
a háztetőkön, sárga kazlakon.
A lángok ujja égre esküdött,
most kulcsolódik két házsor fölött!...*

A népi élet szavai, motívumai, a háború és a mitológiai képzetek milyen kozmikus katasztrófa látomásává egyesülnek itt.

Akinek *népiességében* a népköltészet ilyen erői lobognak, azt nehéz visszavezetni a Petőfi-kor realizitikus és „egyszerű” népdaltípusához. Pedig Nagy László maga is éveken át, lelkesen vállalta a „Lobogónk, Petőfi!” jelszó jegyében folytatott kasztrációs és önkasztrációs folyamatot, maga is gyártotta a sematikus közéleti költészetet, *Tengeritörők* és *Traktoroslányok* dicséretét, s ha a kor hurraóptimizmusának hangulata termett is néhány jobb darabot, mint a híressé vált *Tavaszi dalt*, azért a hit és feladatvállalás jegyében sikerült néhány éven át mélyen saját bontakozó tehetőségének igényei és szintje alatt tartania Pegazusa röptét.

Nagy László nem romantikus vallomásköltő. Amint már említettem, korrigálja fiataalkori verseit, s a későbbieket sem dátumozza, csak egykori köteteket vagy ciklusait látja el kezdő- és befejező évszámmal. Életérzésének valószínűleg legboldogabb korszakát körülbelül leggyöngébb versei jelzik a *Májusfák* (1947—52) című ciklusában. S ahogy költészeté is közéleti ihletésű boldogságot fejezett ki, a csúcspokhoz vezető válság kezdete is közéleti természetű. Az átmenetet szépen jelzik *A nap jegyese* (1952—54) ciklus versei. Aki eddig egy virtuális közösség magától értetődő kifejezőjének érezte magát, most egyszerre légüres térbe kerül. Az *Aszályban* észreveszi: életének egykori részesei nem valami utópiáért, hanem egyszerűen a megmaradásért küszködnek, a *Téli krónika* pedig a nehéz téllal viaskodó embereket keresné, de: „... kódorogtam csak, mint az eb”.

S ezután egyre komorabbra, teliesebbre festődik költészeté. Jól jelzik ezt a folyamatot az eluralkodó téli motívumok (*Fagyok jönnek, Dértűtött réten, Tél, Zúzmará, Zugló, Játék karácsonykor*). Vonzódás azokhoz, akiktől elszakadt (*Anyakép, A fekete fiúk*) és allegorikus együttérzés a még mindig kiszolgáltatottan élőkkel (*A csodamálac, A héja és a sármány*) lesznek új témái költészetének. S időnként előllobban egy-egy művészi metafora, de egyébként a politikai mondandóját tekintve antisematikus vers még többnyire a népies lírai realizmus leíró, gyakran epikus és kissé bőbeszédű sematizmusával jelenik meg.

Egyszerre kilobban egy újfajta költőiség, először a *Gyöngyszoknya* (1953) hosszú énekében, mely egymásra bukdácsoló, lázas képsoraiban közvetlenül egy pusztító jégverés vízióját teremti meg, sejtelemszerűen viszont sokkal egyetemesebb értékeket veret el, amikor: „Tél ordított a nyárba, elfújta aranylángját...” Nagy lélegzetvételű, 7/7-es osztású 14 szótagos soraiban egymás sarkába lépnek a mellérendelt tagmondatok, többnyire új képet vagy mozzanatot hozva, drámaian lüktető halmozással, logikai építkezés, alá- és fölrendeltség nélkül, a montázs képi és zenei logikájára építve. A kép önállóság, szervező erővé válik.

*Billeg förtelmes felleg, érc a taréja-fodra,
termő mezőre, ránk a sose várt csapást hozza.
Mint a hercegi hintó, reng a vakparádéra,
éjszínű párnák közt a csupagyöngy céda.*

*Hatalmas asszony, rajta gyöngybiül a szoknya,
 tömör kupola, jéghegy, súlya sokezer tonna.
 Lóerőt, haj, ki tudja hányat semmivé öröl!
 Döggé járadt a sok-sok vontató csődör.
 Íme, megállnak, fújva fejet leszegnek,
 bárgyún megpúposodva kénes lúgot vizelnek.
 S nézd a gyönyörű cédát, ugrik, csördül a szoknya,
 Most kezdődik a tánc, már viharerővel ropja.
 Cintányérral az orkán gyorsan járja körötte,
 vaknapot, holdat zordan csattogat össze,
 szájából zúgnak-zengnek minden húrok és kürtök,
 tücskök vagytok csak hozzá, jó hegedűsök!
 Ilyen hangokra, ilyen muzsikaszóra
 forog a fehér szoknya s nincs ki lefogja.
 Ránca kinyílik mind, a széles égbolt az öble,
 kéjjel rázza a gyilkos gyöngyöt a földre.
 Ne mondhasd rá, hogy fősvény — mázsaszám rázza, szórja
 füre, fára, aranyzöld szőlőbogyóra,
 zöld gabonára, az élet legközepébe!
 A száj belekékül, a táncnak sose lesz vége?
 Jég az emberi szívre, jég a virágnak, vadnak,
 zubog a tó és zöld ág roppan és ablak...*

Ez a képzuhatag, s a mitológiaivá növelt céda gyilkos táncának versmuzsikája Vörösmarty Előszavának méltó párja.

Nagyjából ugyanekkor szabadítja fel a képet és a hosszú vers ritmusát Juhász Ferenc, hatását nem lehet tagadni. De a pusztulásvíziók ellenére, szinte irracionálisan felhorgadó emberi életigenlés, a képi és szerkezeti logikának ellentmondó feloldó verszárlat, nagy magyar elődökre utalva (Vörösmarty *Csongora*, *Gondolatokja*, *A vén cigánya*, Madách *Tragédiája*) csak ezután válik uralkodóvá Juhász hosszú verseiben, *A tékozló országtól Az éjszaka képeiig* és tovább. Nagy Lászlónál itt jelenik meg először, nagyhatásúan:

*Áll az ember a tájban, vassá mered a lába,
 főséges fejét bánat, bitangság fölé vágja —
 S látja: az újabb harcok zöld arénája megnyílt,
 mellébe levegőt vesz, tartja — egeket zendít.*

De nemcsak a költőtárs és a modern líra képtechnikájának hatása jelentkezik itt; ebben a logikai kapcsolóelemeket nélkülöző, zaklatott-szaggatott mellérendelő típusú versmondattanban már tetten érhető a népköltészet hatása, a népköltészet azon ősbibb rétegeié, melyeket a magyar és bolgár folklór ismerete egyaránt közvetíthetett számára.

Ez az élmény s a költőiség kivívott magasabb foka következménye is a költő tájékozódásának, de egyben irányítója is. Saját költői gyakorlatában is, a *Havon delelő szívárvány* (1954), *A vasárnap gyönyöre* (1955) című hosszú énekekben s a *Kezedben a rózsza lefejezve* 1954 és 56 között írt ciklusának verseiben. Ezek némelyikében először tapintható a József Attila-élmény, elsősorban *Az örök hiány köszörűjén* című, a nagy előd 50. születésnapjára írt költeményben, de a kései József Attila-líra gyakran még stílusreminiszcenciáiban is feltűnik, mint erre már Kiss Ferenc felfigyelt (*Halállal élek, nem kenyérrel, Kinek fáj, emberek*). S az új költői technika megtalálja világra kérdező ontológiáját és az ember lehetőségeire nem csak politikai, hanem erkölcsi és általánosabb antropológiai értelemben rávilágító gondolati töltését például a Romantika nyolc versben ciklusában, köztük első gyűjtőkötete címadó versében, a *Deres majálisban*.

Az új tájékozódás és technika lírai sodrása az otthont és szüleit idézi meg (*Rege*

a tűzről és a jácinról), nosztalgianál erősebb érzésekkel perelvén vissza az időtől erejüket, szépségüket. Zsolozsmázó hosszú sorai költői örökkévalóságot adnak egy életformának, vallanak az elszakíthatatlan vonzódásról és kapcsolatról:

*Vérkörödből kitörtem, aranytálat öleltem én: a napot
S tudd meg: az éles bába-olló nem nyírta el a kapcsolatot.
Riadalmadhoz kölve vagyok, veled rázkódok és vívódom,
jaj nekem, táplálsz te engem elrejtett köldökszinóron,
süvit közöttünk, kontinensek közt óceánalatti kábel,
minket egymástól iszonyú olló: csak a halál vág el.
Hitted-e, mikor vérszirmos ágyán a Boldogasszonynak
ketten feküdtünk már s a fájdalmak eloldalgotak,
hitted-e, hogy a fiút, akit szorít a pántos pólya
a mindenség szorítja majd s a sorsod is eldalolja? ...*

De a kontinensnyi távolságot nem tagadja s mindenséget kereső útján búcsúzik is ettől a temetői életformától, az élni akarás jegyében. Hűség és törvényszerű elszakadás feszül itt egymásnak, az otthonhagyottakért való költői helytállás épp a nagyobbra törekvés, a nekik hozott dicsőség útján. Egy életformaváltás minden tragédiája és felemelő szépsége kap itt egyedülálló, a nép- és ösköltészet, valamint a keresztény liturgia ünnepi lírai műfajaiig visszanyúló s azokat művészien egybefogó, néhol egymásra játszó kompozíciót.

Valóban, ezekkel a műveivel Nagy László már nem csak ígéret többé: a XX. század magyar költészetének legnagyobb vállalkozása, a magyar líra gyökeres megújítása a legősibb, még a nemzeti költészeti fejlődést megelőző és más népek képzelet- és formavilágával rokonító népi költészetnek és a legmodernebb, sokszor már az avantgarde hullámainál is korszerűbb lírai technikának összekapcsolásával első sorban az ő nemzedékének jutott feladatul. Nagy szerepe volt itt az idősebb nemzedékeknek is, sokat segítettek Nagy Lászlóék kibontakozásában Weöres Sándorék is; de ebben az időszakban már őket tekintette Németh László is a bartóki szintézis irodalmi megteremtése legfőbb letéteményeseinek. S ez a bartóki típusú törekvés, saját tehetségéből és eredményeiből ösztönzötte, irányítja világirodalmi keresését is. Így folytatja népköltészet-fordításait s így nyúl azokhoz a nagy költőelődökhöz, akik szellemi vagy törekvésbeli rokonai. Ilyen mindenekelőtt Rimbaud, a modern költészet őstojása, akitől tanulhatta volna a képi szerkesztést, a montázstechnikát és a szabad asszociációt is, de lefordított versei tanúsága szerint első sorban a kegyetlen, trágárságtól sem riadozó, mégis minden blaszfémiától mentes szókimondást, az ember testi és lelki nyomorúságainak minden érzélgősség nélküli, nyers megnevezését, a hagyományosan uralkodó lírai „fentebb” stílusunk aláadását anélkül, hogy a költészet véres komolyságát egy percre is feladná. S tanulhatta García Lorcától népiség és európaiság modern szintézisét, melyre épp Németh László figyelmeztet, Lorcán keresztül pedig az általa annyira becsült Góngorát, akinek manierizmusa ma annyira modernnek tűnik sokak számára. Bár nagyobb a vonzása a mediterrán világhoz, vissza egész a középkori francia fablieau-k jóízű malackodásáig s a *Robin és Marion* pasztorális világáig, kedves elődjei közé tartozik a skót népköltő Burns, sörénekeivel, s századunk nordikus és atlanti lírája sem idegen tőle, lásd Dylan Thomas-fordításait vagy a fiatal amerikai lírát, Gregory Corsóig. Sok fordítása csak költői erőpróbálgatás; hisz saját költészetében nem találni példát olyan hangokra, mint egyik-másik fordításában. Így fordítói oeuvre-je részben kiegészítője is saját költészetének. Túlnyomórészt azonban épp meglévő tendenciáihoz keresi a rokon jelenségeket, így műfordítói vállalásait és működését is alárendeli egyénisége hajlamainak, húzásának.

1956 és a következő évek embert próbáló ideje nemzedékének s az egész magyar irodalomnak eddig legnagyobb válságát hozta. Az ő esetében ehhez még családi és személyes megpróbáltatások is járultak: felesége és saját maga súlyos betegsége.

A kényszerű, történelem okozta s önként is vállalt légüres teret még a betegség csapdája is fokozta. Ilyen erők ellen csak még keményebbre edzett ellenállás segíthet. Történelem- és emberlátása még sötétebbé vált, s versei keserű, szentenciózus gondolatisággal töltődnek fel. Igaz, ezek a szentenciák ritkán fejeződnek ki közvetlenül, didaktikus póreséggel: legtöbbször képi áttétellel, őrizve a líraiság már kivívott eredményeit. Az 1956 és 65 közötti időszak természetét összefoglaló *Himnusz minden időben* versei nagyjából szintén két vonulatra oszthatók: egyrészt a képi és zenei áradású hosszú versekre, másrészt a tömör és szentenciózus, erősen gondolati jellegű költészetre. De e típusok fejlődésének ebben a korszakában már nem különíthetők el olyan élesen egymástól, mint korábban. A hosszú versek világa, noha szerkesztési alapelvei nagyjából változatlanok, jól elkülöníthető, szinte közmondás-érvényű szentenciákkal is feltöltődik, s így, ha alapjában véve továbbra is a szenvedély dinamikája diktálja ritmusát, emberben való csalódásának, világképe mélységes elkomorulásának gondolati összetevői is felvázolódtak a vers szövetében. Ugyanakkor pedig a kötet ciklusaiba (*Vérugató tündér, Himnusz minden időben, Szerelmem, csonttörő élet*) bekerülő viszonylag hosszabb versek nagyon sokat átvesznek a hosszú versek himnikus és zsolttáros hangneméből, különösen a kötet címadó költeménye, a szerelemhez írott Himnusz minden időben utolsó három strófája a költő csaknem teljes életérzését kifejező erejű:

*Iszonyattól ha szédülök,
Ha a pimaszság rámdönög,
Önmagammal ha küzködök,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

*Jog hogyha van: az én jogom,
Enyém itt minden hatalom,
Fölveszem kardom, sisakom!
Gyönyörűm, te segíts engem!*

*Felragyog az én udvarom,
Megdicsőül a vér s korom,
Galambok búgnak vállamon,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

S ugyanez a „dült hiteknek ... káromkodásból katedrálíst” állító szenvedély állítja csatarendbe a rövidebb versek gondolatszilánkjait megdöbbenő erejű egységgé.

A magyarság 1956-os katasztrófájának alapvető tanulságai voltak. Kiderült, hogy értelmes célok és ráépített intézmények önmagukban nem változtatják meg gyorsan az ember természetét. Nem elegendő a jövő eszményének elfogadása: ilyen méretű életváltás nem csak a társadalom egészében követel meg végletekig kiélezett harcot a visszahúzás erőivel szemben, hanem kinek-kinek, erkölcsi emberként is meg kell vívnia harcát, hogy az emberi nem fejlődése során kivívott emberi méltóságból és a személyiség kiteljesedésének eddig elért fokaiából minél többet megőrizhessen, s ne egyszerűen átmenthessen az új világba, hanem erre építse maga és közössége új életét, mint anyagi sikereknél biztosabb, ércnél maradandóbb alapra. Nagy László levonja ezt a tanulságot. Nem hisz intézmények üdvözítő voltában; tisztán látja, hogy a rohamos fejlődésnek, a civilizációnak az emberi lehetőségeket csaknem a végtelenbe tágító perspektívája is van, de olyan csábításai, örvényei is, melyekbe a belső küzdelmektől, a végsőkig feszített emberi helytállástól meg nem edzett lélek könnyen elsüllyedhet. Ezért utóbbi, csaknem két évtizede verseiben, a 67 és 73 között írott *Versben bujdosó* című kötetében is, alapjában véve egyre szikárabban és elkötelezettebben, ugyanazt a költői attitűdöt fejleszti tovább. Ady Endre ostorát érzi kezébevalónak, s nemcsak az Ószövetség gondolatrítmusokat görgető prózarítmusára, hanem a népével és a romlással szembeforduló próféták keserű és ostorozó hangjára

is sokszor emlékeztet költészetének újabb szakasza. A civilizáció Sodoma és Gomorrhája néha a mitológiaivá növelt Várossal azonosul, s ezt a képzeletbeli Várost nem nehéz elhelyezni valahol a Duna partján. Kényelmetlen attitűd ez; állandó harci ébrenlétet követel, feloldozást, katarzist nem nyújt önmagának s másnak sem könnyen; jogosan sérthet érzékeny füleket és sommás voltában talán még igazságtalan is. De mindig a nagyobbakra figyel, a mindenséggel önmagát mérő emberség igényére, s ezzel emelkedik a magyar költészet legnagyobb hagyományait folytatók sorába, Ady és József Attila, Csontváry és Bartók mai és méltó utódai közé.

A korszak hosszú versei sorát a *Búcsúzik a lovacska* (1963) nyitja meg, melyben egy hasznos és szép élőlény életformájának lealkonyulásán, időszerűtlenné válásán keresztül vall saját életlátásáról is: „*En ember akartam lenni / az lesz hirtelen a gép / titeket másol, / hasznosabbra torzít / a csodák csodájaként / elrabolva agyaktokat, szíveteket / ezerszer mohóbb / micsoda ruganyos, micsoda halk / csak duruzsol s ketyeg / elfújja a lámpavilágot / kioltja a virágzó cseresznyefát / szemet vet a majálisra / szikla lett a zene / a tánc és ital / szívja magához a zászlókat / báránfelhőket, összekavar / telet és nyarat a fejetekben / hasznost meg haszontalant / ketyeg a tengerben, sivatagban / ketyeg a csillagokon / és ti vigyázzban, tehetetlen álltok / ime, az igézetes, / ime a bénító himnusz / a földön mindenki vigyázzba állt / és esznek a tetvek / jönnek nagy gomolyogban a lég / piranhái: szárnyas bogarak / billió fog és karom / fölkapva a sudár férfit / elemésztik hirtelenül / dara lesz a csupa-csipke nő / és porrá eszik a jövőt / bábként viszik a pólyásbabát / sikolyánál is előbb hal el // Ó, én háborodott lelkem / ítéletes rút szemeim / siralomházi próféta vagyok / ne féljete / rámköpní szabad”...*

Az elmúló életforma még grandiózusabb megjelenítése A *Zöld Angyal* (1965), mely saját szülői otthonának és megöregedett szülei környezetének pusztulását mutatja be. Amióta apja „... a vízőzönelőtti / fölszerelést lerakta eléjük fehéren”, a fák, a füvek, a gyomok, a mohák Zöld Angyala zúdulva jön a régi házra, mindent korhaszt, pusztít. Itt aztán tényleg búcsúzni kell, „Végeladás, nincs maradástok, emlékeim”, de az egyetemes pusztulás világából mégiscsak fölemelkedik a költő életigenlése: „... bár tudom, a villámló bárdot / hányszor rughatta vissza Hunyadi László nyaka, / de két sujtás közé képzelt életem ezért szeretlek”.

Végső soron ugyanezt a témát éneklí meg, de már általánosítottabb nemzedéki ellentétként, a földhöz és a múlt életformájához kötődő Atya és a csillagok közé, a légbé és úrbe kilóduló Fiúk egymás nyelvét sem értő, átkozódó vagy idegenkedően el- és lenéző kibékíthetetlen ellentéteként az *Ég és föld* (1968) drámai oratóriuma.

Újabb költészetének egyik legreprezentatívabb vonulata művészsportrékba bújtatott ars poeticáinak sorozata. Közülük is leginkább a *Szerelmem, csonttörő élet* ciklus remekei, a *Csontváry*, a *Bartók és a ragadozók* és a *József Attila! A mindenséggel mérhető*, azt befogadó és ölelő génusz az ő Csontváryja:

*Ő: a bábéli magasba emelt fej, gigászi
vörös szemgolyó és kételyek fölött,*

*világnagy vásznon ecset- és üstökös-egység,
ágyúzzák lenről a köznapi méretek,*

*kicsi királyok, erőtlenek és nevetségesek,
mert ISTEN SZÖRNYETEGE, emberkék végzete ő,*

*temérdek sugár-erő, transzformált örület,
kapcsolják rá uraim a várost: a lámpa mind kigyúl,*

*egyszeri csoda, a Nap fia ő, aki agyára
fölv teszi koronának a lángoló Kárpátokat!*

s a folytatásban először jelentkezik egy olyan hangnem, mely a továbbiakban is

kísérője lesz művészportréinak is, de költészetének általában is: az elsősorban a modern angolszász és skandináv lírai fordításaiban jelentkező ironikus távolságtartás hangneme, amely azonban nagyon is kétértelműen, ambivalensen hat: kérdés, hogy a megénekelte művészt érinti-e, vagy a róla szóló fámát, az irodalmi közéletben minduntalan fel-feltűnő, a legnagyobbakat is pletykaszintre lerángató jólétesült tetszelgést:

*Rágalom, hogy a szoba sarkába a százszor kifőzött
teahalomra buktatja el a halál —*

*északról délre zuhan, elrúgva úgy a mediánt,
hogy billen a láthatár, minden egyensúly fölborul,*

*rágalom, hogy Tivadar festőt a cicái kikezdi,
máig is oroszlánok vesződnek izmaival!*

Úgy tűnik, a tárgyhoz méltóan fönséges szárnyalású hangnem ironikus megtörése részben művészi követelmény is: a tovább nem fokozható hangnem más fekvésbe való átváltoztatása. De ugyanakkor ebben a különös iróniában, melynek a távolságtartás, a kívülről látás nyelvi hangnemének kellene lennie, furcsa módon az ellenkező hatást sikerül elérnie: a személy iránti áhítat és teljes együttérzés fejeződik ki bennük. Még a kis, emberi hibákkal is azonosulva fogadja el a művészi géniusz emberfölötti erejét.

A *Bartók és a ragadozók* az első igazán jelentős prózaverse. Rimbaud-tól tanulhatta volna, de nem tanulta. Szó sincs itt a rimbaud-i prózavers szabad asszociatív szerkezetéről: rendkívül következetes logikával épül föl az egész költemény: „*Nem az erdő, nem a levegő meg a víz remek királyai, nem ezek a vadak ólálkodnak és őrzöngnek a szívünk körül. Hajunkat oroszlánsörénnyel elkeverni veszélytelenebb, mint megértően pillantanunk az emberségéből kivetkőzött lényre. A század éghajlatában ez a legnagyobb ragadozó ijesztően elszaporodott, szaporítva a fondorlatos intézményeket, megfosztva hivatásuktól a tündöklő találmányokat.*” Ezekkel a képmutató ragadozókkal fordult szembe már a fiatal Bartók, az új ritmikájú Sárkányölő, aki nem fogadott el se álerkölcset, se álművészetet. S nem valami táborhoz való hűség, nem zászlóbontás az ő művészi gesztusa. Az emberség és a művészet minőségéhez való ragaszkodásban, ebben a fajta elkötelezettségben érzi magával egyre rokonnabbnak a nagy zenészt: „*Bartók öntörvényű konok csillag. Nem készül semmiféle leszámolásra, nem keresi a gátló és gonosz hatalmakat, de találkozik velük, de gyémántfejjel beléjük ütközik mindig. Így súvít a pályán végzetesen, de mint művész, diadallal... Az ember nem adhatja meg magát. Se a hatalmas bánatnak, se bármilyen »dögvész-országnak«... Az ember szerelmével s férfiassal haraggal ment a halálba. A ragadozók pedig a síríg követték. Elhengerített kövénél megsebezve a zenétől vinnynognak és átkozódnak ma is, és nem bírnak szabadulni tőle soha. Nekik Bartók az elkerülhetetlen sorscsapás. Nekem példa és megváltás, mint a legfényesebb árvák: Ady és József Attila. Őt látom a magasban, fehérén izzó haját, a sztratoszférát legyőző szeméit. Tenyerében óra: méri és ellenőrzi a Mindenség zenéjét.*”

József Attilához írott második verse újabb líránk egyik legnagyobb remeke. Kegyetlen párbeszéd, kérdések, felszólítások sőt parancsok sorozata hívja föl az önként távozottat: „*Törd fel a törvényt, ne latold! / A porból vedd fel kajla kalapod, / vértanú vállad, / s a kifordult nyakcsigolyákat / rendbeszedve / két kistrt szemmel, tüzes iker-körrel / nézz a szemembe, / hogy rendülne bele / a mohó, emléknélküli tenyészet, / az egek mirigy-rendszere / s e megváltatlan földi lét. / József Attila! / te add nekem a reményt / mert nélküle / romlott a napvilág, / a vér eves, / bár a fogad vicсорog, / bár a nyakad csikorog, / bölnts, hogy érdemes, / cáföld meg halálos logikád, / te glóriás, / te kintől bélyeges!*” Azt kérdi a Mindenség summáslegényétől, aki részt se kapott, pedig az egészre futotta érdeme, érdemes volt-e: „*csak a jövő kövén csirázni... ha ráment életed!*” S élete példáját kéri segítségül, hogy el

ne jusson soha ama síkra, ahol a képzelet „... minden rejtelmet kibont / s végül már semmi se fáj.”

Adyt és ostorát *A föltámadás szomorúsága* című prózaverse idézi elsősorban, de érdekes módon utolsó kötetének, a *Versben bujdosónak* több versében találni Ady-reminiszcenciákat. Az emberi silányság tombolásának, az emberi jóság és nagyra-szántság szinte reménytelen magára maradottságának legjelentősebb költői megörökítése azonban az arccal a tengernek fordított tiszta mátkapár, s a hátuk mögött tomboló-duhajkodó lakodalom víziója, egyik legutolsó hosszú verse, a *Menyegző* (1964). Az a gyűlölet, amely a lakodalmások egyikének szájára ezt a kurjantást adhatja vele: „Tyuhahé, rókaprém, más is kurva nemcsak én, húzd!”, a zsiszik-embe-
rek, a nyüvek elleni düh fakaszthatta a megdőbbentő *Krónika-töredékre*: „*Ilyen időről soha / nem csikorogtak atyák / a holnap kölkeinek / ilyen időről magam / vérhólyag-ajkú diák / dadoghatnék de kinek*”, s ez az életérzés választatja vele a kései József Attila-költészet válságos, belső vívódást legadekvátábban kifejező versformáját, az önmegszólító verstípust is, de a szimbólumot is, amikor így kezdi ez utolsó kötet címadó versét: „*Versben bujdosó haramia vagy / fohászból, gondból, rádszabott sorsból / hírhedett erdőt meg iszalagos / bozótot teremtesz magad köré...*”

Utolsó kötetének egyre erősödő hangulati egysége rányomja bélyegét a formai eszközökre is. Visszaszorulnak a képáradatok, erősödik a szentenciózusság, mely töredékgondolatok látszatra alig kapcsolódó, szabad asszociatív egymásutánjából teremt költeményt, erősen közelítve Pilinszky versmodelljéhez. Ennek a viszonylagos hangulati monotonianak a feloldására is szolgálhat az a hangnemi és formai kísérletezés, mellyel formai oroszlánkörmeit is mutogatja.

Ilyennek látom a prózavers-művészportréiban különösen gyakori, már említett ironikus hangnemet, mely ugyanakkor Ady sajátos, néha már csaknem modorosnak tűnő pátoszára is emlékeztet, s amely egy egész verset is ural, az *Irtsák ki a délibábot* címűt. Formai kísérletezései ősi és újra modernné vált mű- és népköltészeti típusokat újítanak fel, mint a már a görögöknél, majd a reneszánsz korban is dívó képvers, a tükörvers, a virágének és táncszó, valamint a bájoló, ráolvasó stb.

Már ezek a játékok is figyelmeztetnek: alapjában monolit életérzésében újfajta profétaságot lássunk, ne valami modern aszkézis jelentkezését véljük mögötte. Nagy László az emberi teljességigény nevében veszi fel a küzdelmet, az életet nyomorító hatalmak ellen, amelyek épp azért veszélyesek, mert a könnyen megelégedés élet-programjában jelentkeznek. A hazug életideálok jelentik számára a fő veszélyt, mert: „*Az a győztes, ki mindig éhes, / éhem és szomjam ezeréves, / nagy szenvedélyben fölvirágzó. / Soha engem sors ne tarts jól — a / jóllakottak dögvészes partján / megfeketedik minden zászló, / ott fertőzést lehel a rózsza.*” Ő egyik legszebb versével a *Tűz imádójának* mutatkozik, másutt azt vallja: „*Szakad az ember veséje, / de az úrt álma belengi, / muszáj dicsőnek lenni, / nincs kegyelem.*”

Ezzel a teljességigénnyel követeli magának a szerelmet is. Ezért születnek meg áhítat és kegyetlenség, simogató gyöngédség és semmit sem takargató szókimondás jegyében nagyszerű szerelmes versei, közülük is a legnagyobb, amely fényesen bizonyítja: mennyire lehetetlen a XX. század harmadik negyedében igazán nagy költői műveket a szereplíra vagy vallomáslíra kategóriájába sorolni. Mert a Báthori Gábor erdélyi fejedelem Móricz fantáziáját is felgyújtó szimbolikus életerejű figurájának megigézésére szolgáló vers olyan szerelmi szenvedélyt ad hősnője szájára, mely messze túlszárnyal a szereplíra körén.

Könnyed játékot, urbanus viláfgítség szaloncsevegését és sokfajta ihletet alig találni saját költészetében, ezt inkább műfordításai nyújtják — bizonyos mértékig. A nagyra vállalkozás pátosza lengi be egész líráját, életműve — különösen az utolsó két évtizedben — az egyhangúság gazdagságának jó példája. S eddigi életművét közreadó négy kötete az 1975-ös könyvhét egyik legnagyobb eseménye. (*Magvető*, 1975.)